

Folke Bernadotte en de Witte Bussen

Mythe en waarheid

Standbeeld van Bernadotte aan de Duits-Deense grens bij Kruså

Aan het einde van de tweede wereldoorlog kon een gedeelte van de concentratiekampgevangenen door verschillende initiatieven gered worden. Ze werden gespaard voor de toenemende wreedheden, honger, gebrek, chaos en de dodenmarsen. De bekendste actie is die der z.g. Witte Bussen. Een actie geleid door de Zweedse graaf Folke Bernadotte. In de loop der jaren is deze succesvolle humanitaire actie in Zweden en Duitsland onder de loep genomen maar de roem van Bernadotte schijnt in Nederland onaangetast. Dit is o.a. te verklaren met de dankbaarheid der geredden. Hier een citaat uit een boek dat 2020 verscheen bij Verbum: *Het verhaal ging dat de Zweedse diplomaat graaf Bernadotte ter plekke aanwezig was en in een klein Fiatje langs de colonne reed en de Duitse leider er onder dreigementen van wist te overtuigen dat er verder geen gevangenen meer zouden afgeschoten worden.* Het staat in samenhang met de verklaringen van Israel Kleerekoper en Maurice Werkendam over de dodenmars vanuit het kamp Sachsenhausen tussen 21 en 26 april 1945. Bernadotte kan het niet geweest zijn. Die was vroeg 21 april van Hohenlychen naar Friedrichsruh gereden en vandaar naar Padborg. Het ICRC (International Committee of the Red Cross) is daartegen wel voor de gevangenen uit Sachsenhausen actief geweest.¹ Ook in de berichten van de vrouwen die einde april 1945 uit het concentratiekamp Ravensbrück en uit Hamburg naar Zweden kwamen komt Bernadotte voor op plaatsen waar hij niet geweest is. Bernadotte werd het doelwit van hun dankbaarheid. Mevrouw Liemburg van Egteren beschrijft de aankomst van het Rode Kruis in Ravensbrück: *Witte Bussen met rode kruisen, die kwamen de Hollandse vrouwen halen, de 200 honderd die van de plm. 800 overgebleven waren. Een of andere Noorse of Zweedse prins kwam ons verlossen. In ieder geval een stelletje mannen die ons zo mooi en eerlijk aankeken en die van alles wat eetbaar was bij zich hadden. O, dat moment vergeet ik nooit meer.* Bij de mannen die zo mooi en eerlijk keken kunnen slechts weinig Zweden geweest zijn. De leider van het konvooi die de Nederlandse vrouwen ophaalde (Hallquist) en zijn chauffeur (Ringman) waren Zweden, ook was de Zweedse arts Arnoldsson die dagen in Ravensbrück aanwezig. Het grootste gedeelte van de ongeveer 240 Nederlandse vrouwen werd echter niet met de z.g. Witte Bussen afgehaald. Ze zijn in vrachtwagens van het ICRC naar de Deense grens gebracht. De chauffeurs van deze vrachtwagens waren geallieerde krijgsgevangenen, meest Amerikanen of Canadezen. Tegelijkertijd vertrok een colonne Deense Ambulancen met zieken uit Ravensbrück naar Denemarken. De enige Bernadotte die in Ravensbrück geweest is, was Maria Bernadotte, de oudere zuster van Folke Bernadotte. Zij nam als verpleegster deel aan de actie Witte Bussen. Ook de Nederlandse joodse vrouwen van het Philips Kommando en de Diamant groep die uit Hamburg naar Zweden kwamen zagen Bernadotte abusievelijk als hun redder. Het waren vrouwen die uit buitenkampen van Neuengamme kwamen. Ze waren via Beendorf (bij Helmstedt) na een verschrikkelijke treinreis in Hamburg aangekomen. Zo staat in een beschrijving op het Joods Monument: *Hendrika van Polen heeft uiteindelijk de Holocaust overleefd. Zij is bevrijd door Graaf Folke Bernadotte en vanuit Zweden in 1945 gerepatriëerd naar Nederland.* Met de bevrijding van deze vrouwen had Bernadotte niets te doen. De ongeveer 2900 vrouwen verlieten Hamburg 30 april 1945. De laatste Witte Bussen hadden Duitsland 26 april verlaten en Bernadotte was 30 april in Kopenhagen. De treinen voor het transport van Hamburg naar de Deense grens waren

¹ „Dokumentation über die Tätigkeit des Internationalen Komitees vom Roten Kreuz zugunsten der in den deutschen Konzentrationslagern inhaftierten Zivilpersonen“, pag. 104 en volgens „Das Internationale Rote Kreuz und das Dritte Reich“, pag. 502, was Willy Pfister van het IRK met levensmiddelen naar Sachsenhausen geijld en begeleidde de Dodenmars tot de aankomst van de Amerikanen.

georganiseerd door Obersturmbannführer Franz Göring (geen familie van Hermann Göring). Franz Göring was de rechte hand van de SS generaal Schellenberg.

Bernadotte was de perfecte leider voor de expeditie van de Witte Bussen. Daaraan lag het niet. Hij had de autoriteit om te leiden en zijn tegenspelers zoals Himmler parool te bieden. Hij sprak vloeiend Duits en maakte een kalme en vertrouwelijke indruk. Het probleem is, dat hem na afloop van de actie het een en ander aan eer ten deel viel dat hem niet toekomt. Om eerlijk te zijn, men heeft hem ook het een en ander in de schoenen geschoven. De door Bernadotte geïgnoreerde Felix Kersten (Himmler's masseur) wraakte zich aan Bernadotte met vervalsingen. De volledigste beschrijving van de actie Witte Bussen kwam uit in 2002 als boek met de titel "Vi åker till Sverige". De schrijver Sune Persson besteedt daarin veel aandacht aan de verdediging van Bernadotte tegen kritiek van de Deense arts Johannes Holm en de Engelse historicus Trevor-Roper. Johannes Holm schreef 1984 het boek "Sandheden om de Hvide Busser" (De waarheid over de Witte Bussen). Dit was een hardnodige genoegdoening aan het Deense aandeel in de reddingsactie. Met enige verwijten aan het adres van Bernadotte. De Denen waren al twee maanden bezig met de evacuatie van hun gevangenen als Bernadotte actief werd. Nu schijnt Holm ook niet een voorbeeld van bescheidenheid geweest te zijn. Na aankomst van Bernadotte voerde Holm enigszins zijn eigen reddingsactie met hulp van Karl Rennau een medewerker van Heinrich Müller, de chef van de Gestapo. Van de Engelse historicus Trevor Roper verscheen al 1953 een boek met de titel "Kersten, Himmler and Count Bernadotte". Sune Persson kritiseert dit boek scherp in "Vi åker till Sverige". Ter nadeel van Bernadotte had Trevor-Roper de getuigenis van Kersten voor waar genomen. Dertig jaar later werd het Duitse tijdschrift STERN de dupe van Trevor-Ropers lichtzinnigheid. Trevor-Roper had de door Walter Kujau gefabriceerde dagboeken van Hitler voor 99,5% echt verklaard. De toch eenzijdige zichtwijze van Sune Persson heeft dan weer enige tegenreacties veroorzaakt. In de "Dachauer Hefte" van 2008 verscheen een bijdrage van Izabella A. Dahl met de titel "Die weißen Busse und Folke Bernadotte". Ingrid Lomfors zag de actie "Witte Bussen" zeer kritisch. Van haar is het boek "Blind Fläck". Haar kritiek op de actie Witte Bussen neemt te weinig notie van het dilemma waarin zich de actie bevond. Het succes van de actie Witte Bussen is te danken aan mensen die wilden redden en zich niet nauwgezet aan de regels hielden. Een goed boek is het 2019² nieuw uitgekomen: "Handelsresande i liv" (Handelsvertegenwoordigers in levens) van Lena Einhorn. De ondertitel is veelzeggend: "Over doortasten en wankelmoed in de schaduw van de oorlog". Het gaat hoofdzakelijk over Gilel Storch, een in de tweede wereld oorlog naar Zweden uitgeweken rijke joodse Letlander. Deze man deed alles om Joden te redden. Het boek geeft een interessant beeld van verdere acteurs in de reddingsacties, o.a. van Bernadotte. Het bevat zich met het kort na de actie ontstane boek "Slutet" (de laatste akte) van Bernadotte. Waarom Bernadotte bijna alles op zich zelf betreft en enige onwaarheden schrijft. Lena Einhorn ziet een samenhang met de nationale zelfopvatting. Ook de Zweden zelf hadden de behoefte zich op de schouder te kloppen. Bernadotte zag zich als de initiator, de verhandelaar en de uitvoerder van de actie. Zijn eigenlijke functie begon echter eerst 16 februari 1945 met zijn bezoek in Berlijn. Maanden tevoren hadden andere personen zoals de Noor, Niels Christian Ditleff en het Deens-Noorse echtpaar Hammerich de actie voorbereid. De bedoeling van Bernadottes verhandelingen met Himmler van 16 februari en 21 april 1945 is relatief. In ieder geval wat betreft de vrijlating van niet Scandinavische gevangenen. Kort tevoren was het de Zwitser Musy gelukt om 1200 joodse gevangenen vrij te kopen. Hitler was daarover woedend geworden en Himmler kon, wat de niet Scandinavische gevangenen betreft, hoogstens vage beloftes doen. Bij de tweede ontmoeting tussen Himmler en Bernadotte 21 april 1945 stemde Himmler de vrijlating van verdere vrouwen in Ravensbrück toe. Dit was echter meer een wanhoopsdaad dan het resultaat van verhandelingen. Himmler wist dat het spel uit was. De Russen stonden voor Berlijn en de mannen uit het nabijgelegen concentratiekamp Sachsenhausen waren al op mars in westelijke richting. Hetzelfde geldt feitelijk ook voor de eigenlijke bevrijding van de Noor en Denen die in het concentratiekamp Neuengamme verzameld waren. Die werden ook eerst de poort uitgelaten als de Britse strijdmacht in aantocht was. Bernadotte had uit Zweden de opdracht gekregen om

² Verscheen al 1998 als TV zending.

de Noren en Denen in Neuengamme te verzamelen en vandaar naar Zweden te voeren. De verzameling in Neuengamme werd toegestaan maar de Duitsers hadden Bernadotte de vrijlating uit Neuengamme geweigerd.

In het verhaal van de Witte Bussen zijn behalve de Denen en de Noren ook het ICRC en de Zweedse regering tekort gekomen. Het Internationale Rode Kruis werd laat actief voor de concentratiekamp gevangenen. Ze hadden echter al iets bereikt voor Bernadotte het toneel betrad. Het ICRC melde 14 april, een week voor de tweede ontmoeting van Bernadotte met Himmler, dat de Duitsers over een evacuatie van gevangenen uit de concentratiekampen “gunstig gezind” waren.³ 20 april laat de Zweedse regering het ICRC weten, een ongelimiteerd aantal gevangenen op te willen nemen.⁴ Dit was de doorbraak die honderden levens redde. Het ICRC wilde daarop de gevangenen met schepen over de Oostzee naar Zweden brengen maar daarvoor was het te laat.⁵ Het ICRC stelde weliswaar een aantal vrachtwagens ter beschikking maar de leiding van de evacuatie uit Ravensbrück naar Zweden viel vooreerst aan de actie Witte Bussen. Het grootste aantal vrouwen die kort voor het einde van de oorlog naar Zweden kwamen hebben hun redding echter een SS-er te danken. De bovengenoemde Franz Göring heeft twee treintransporten georganiseerd. 25 april konden bijna 4000 vrouwen Ravensbrück en 30 april ongeveer 2900 vrouwen Hamburg verlaten. Het is de vraag of Bernadotte hier van nog op de hoogte was. 25 en 26 april 1945 waren een aantal vrouwen en een Zweedse chauffeur op weg naar Zweden bij luchtaanvallen om het leven gekomen. Daarop zag Bernadotte de actie als afgesloten.⁶ Volgens de bovengenoemde Lena Einhorn was het grootscheepse humanitaire engagement der Zweden onder anderen een reactie op de druk die de geallieerden op Zweden uitoefenden om hun neutraliteit op te geven en met hun in de oorlog tegen Duitsland te treden. Het ging de Zweedse regering vooral om het aanzien in het buitenland en minder om de ondersteuning van Bernadotte. Na afloop van de oorlog heeft Zweden nog verdere duizenden uit de concentratiekampen opgenomen. Met ondersteuning van de USA en de UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) maar niettemin een geweldige prestatie. Graaf Bernadotte een grote persoonlijkheid die op tragische wijze veel te vroeg stierf maar wat betreft de reddingsactie overgewaardeerd is. Zijn houding tegenover de joodse gevangenen wordt verschillend beoordeelt. Lena Einhorn vond enige bewijzen die Bernadotte vrijspreken van een desinteresse voor joodse gevangenen. Hij volgde de lijn van zijn opdrachtgevers. Op 27 maart 1945 gaf de Zweedse regering hem de volgende prioriteit te kennen⁷: *Allereerst Scandinaviër, daarna niet Scandinaviër, vooral Franse vrouwen. Tenslotte, indien de mogelijkheid zich voordoet en hierdoor geen moeilijkheden ontstaan, Joden.* Dat was de stand eind maart. Vier weken later zag het er veel beter uit. Dat er dan toch, ook nog voor het einde van de oorlog vele joodse vrouwen naar Zweden kwamen is in het bijzonder Gilel Storch, Norbert Masur, Felix Kersten, Walter Schellenberg, Franz Göring en een bijzonderheid te danken. Hitler gunde het de Russen niet de Poolse vrouwen in Ravensbrück te bevrijden. Daarvan hebben Schellenberg en Göring gebruik gemaakt om zoveel mogelijk joodse vrouwen als Poolse te declareren. De uiteindelijke handhaving van de prioriteiten, dus van wie wel en wie niet naar Zweden meegenomen werden is een apart verhaal.

³ G 44/R DTCm 3343

⁴ G 44/R DTCm 3383

⁵ De beoogde schepen hebben wel, na afloop van de oorlog veel overlevenden uit o.a. Bergen-Belsen naar Zweden gebracht.

⁶ ..Graf Bernadotte....teilde mir mit, ... Ungefähr 12.000 bis 15.000 Frauen werden zurückbleiben [Ravensbrück], da für sie eine Evakuierung wegen Mangel an Transportmitteln unmöglich scheint. Das... [ICRC] in Lübeck hilft bei der Evakuierung mit 15 Caminions (Schreiben von B.H.Wahlter, Delegierter des (schweizer) Bundesrat für Int. Hilfswerke vom 27.4.45. Archiv ICRC G44/R-219.03

⁷ PM, 27 mars 1945. UD 1920 års HP1619, Riksarkivet (uit „Handelsresande i liv“)